

juuri nyt? Siinä pulma, johon jokainen tehtäväryhmä joutuu tekemisillään ottamaan kantaa, tahtoi tai ei.

Toisellakin tavalla tehtäväryhmä on pantu paljon haltijaksi. Tekstitaidon kokeen määräyksissä sanotaan: "Aineisto voi koostua myös pelkästään asiatekstimateriaalista tai pelkästään kaunokirjallisesta materiaalista. Aineistona voi olla yksi laajahko teksti, 2-4 lyhyehköä tekstiä tai suppea valikoima aivan lyhyitä toisiinsa liittyviä tekstejä."

YTL:n määräys on väljä, ja niinpä se antaa tehtäväryhmälle suuret valtuudet. Ääritapauksessa tekstitaidon kokeen aineistona voisi olla yksi yleistajuinen artikkeli vaikkapa lennokoneen aerodynamiikasta. Toisena ääripäänä voisi ainakin teoriassa olla kolme ("suppea valikoima") aforismia ("aivan lyhyitä tekstejä", joita yhdistää genre). Kumpikin ääripää olisi määrärauksen mukainen. Veikkaan kylläkin, että tämmöisiin ratkaisuihin päätyvä tehtäväryhmä jää lyhytikäiseksi.

Tehtäväryhmän jäseniltä vaaditaan kokemusta, kekseliäisyyttä, laajaa yleissivistystä ja suhteellisuudentajua. Ihanteellista olisi, jos ryhmässä olisi mukana eri-ikäisiä ihmisiä ja jatkuvuus ja vaihtuvuus olisivat tasapainossa. Aina nimittäin tarvitaan sekä vuosien kokemusta että uusia, ennakkoluottomia ideoita. Kokenut tehtäväntekijä muistaa vuosien ajalta sekä onnistuneet että epäonnistuneet tehtävät, tuore jäsen taas tuo aina mukanaan uusia näkökulmia. Tehtävien tekemisessä on hyötävä siitkin, että tehtäväryhmän jäsenillä on vaihteleva tausta: yhdellä on kokemusta koulusta, toisella tutkimuksesta ja kaikilla vielä päälle päätteeksi erilaisia harrastuksia autoilusta lentopalloon ja Italian-harrastuksesta purjehdelyyn.

Kokemuksen, kekseliäisyyden ja laajan yleissivistyksen lisäksi tehtäväryhmän jäseniltä vaaditaan pitkää pinnaa. Syystä tai toisesta odotettua heikommin menestyneen kelaan on helppo purkaa turhautumistaan tehtäväryhmään. Myös opettajat käyttävät usein helpointa tietä kiukkunsa käsittelemisessä ja etsivät syylliset pettymyksiinsä tehtävien tekijöistä ja sensoreista. Käteväähän se onkin: sillä tavoin opettaja välttyy tarkastelemasta kriittisesti omaa opetustaan ja pistearviointejaan. Tehtäväryhmän jäsen taas voi ottaa kiukuttelut rauhallisesti, nehän kuuluvat tämän työn väistämättömiin lieveilmiöihin.

Kieli puntarissa

Mervi Murto

Ylioppilasaineen tavoite: kuu taivaalta?

Lukiessaan vanhimpien valioaineiden näytteitä nykylukija usein huvittuneeksi. Kiemurainen, raskasvirkkeinen ja kuvilla helskyttelevä kieli on muutamassa vuosikymmenessä muuttunut jopa itsensä parodiaksi. Sitkeästi elävässä kansanperinteessä ylioppilasaineelta odotetaan ehkä vieläkin mahdollisimman "korkeaa kirjakielisyyttä", epäpuhekielimaista virkkeistystä, suuria sanoja ja jaloa henkeä: "Vaikka kuun valloittaminen ei toisikaan ihmiskunnalle suuria rikkauksia, kuun olosuhteiden perusteellinen tunteminen laajentaisi ihmisten näkemystä avaruuden rakenteesta, ja juuri tämä on ihmishengen tiedonjonon päämäärä, sillä ihminen ei hellitä, ennen kuin on saanut selville kaikki mahdolliset asiat." (Ote vuoden 1951 valioaineesta.)

Yleinen käsitys on, että polveilevia lausekejuja on suosittu varsinkin saksalaisten oppineiden kirjoituksissa – en tosin tunne väitettä vahventavaa tutkimusta. 1900-luvun alkupuolella saksalainen kulttuuri- ja kielialue oli joka tapauksessa voimakas mallinantaja kirjakielimme oppineille käyttäjille. Laajahkojen kansanosien käyttöön vasta hiljalleen vakiintuneen suomen kirjakielen puhtauden vaaliminen ohjasi opetusta. Snellmanilaisittain kielen vaaliminen nähtiin samalla kansan hengen vaalimisena. 1941 valtioratkaisussa käyttöön otettu opetussuunnitelma opastaakin: "Äidinkielen

opetuksen tarkoituksena on herättää oppilaisa harrastusta äidinkieltä ja sen viljelyä kohtaan, kehittä heissä taitoa käyttää hyvin äidinkieltänsä suullisesti ja kirjallisesti, johtaa heitä tuntemaan arvokasta kirjallisuutta ja siihen eläytyämään, tutustaa heitä äidinkielen rakenteeseen ja elämään ja avartaa heidän käsitystään suomalaisesta kansallishengestä ja sen ilmauksista." Ote on tähän lainattu Irina Koskisen väitöskirjasta *Hyyvästit kielipölylle* (1988). Koskisen mukaan Suomen oppiennätykset pohjautuivat tuolloin lähinnä Preussin, Viron ja Ruotsin 20- ja 30-lukujen suunnitelmiin. Vieraiden kielten kieliooppia painottavan opetusmallin tilalle toki haluttiin tuoreempaa, äidinkieleen soveltuvaan metodiikka, mutta sitä syntyi tuskallisen hitaasti. Siis – kärkeä – rakenne ennen elämää, arvokasta kirjallisuutta eläytyvästi. Taito käyttää kieltä hyvin merkitsi ennen kaikkea kieliooppilista rikkeettömyyttä ja korkeakirjallisen tyyliin hallintaa.

Millaista kirjoitustaitoa yhteiskunta lukion käyneeltä odottaa? Kysymys ei totisesti ole vanhentunut 2000-luvullaakaan. Yleissivistyksen tarve ja ylioppilaiden määrä kasvoivat räjähdysmäisesti Suomen siirtyessä kipuillen yhtenäiskulttuurisesta agraariyhteiskunnasta kaupungistuvaan ja teollistuvaan Suomeen. Muutos pakotti miettimään ankarasti, millaisia tavoitteita kirjoittamisen opetuksella pitäisi olla ja miten keskeinen opetuksen ohjaaja yo-aine on – hyvässä ja pahassa. Vuoden 1968 *Virtittäjässä* Aila Harju valittaa opetuksen tavoitteiden epämääräisyyttä. Sarkastisesti hän toteaa ainoan tavoitteen olevan runsaat lit ja vähäiset i:t. Tuloksista on tehty tavoitteita, ja yo-koe ohjaa jopa koko äidinkielen opetusta, kirjoittaja valittaa. Tätä voikin pitää melko todennäköisenä, sillä opetussuunnitelmia ei ollut uusittu aikoihin, opetusta todella ilmeisesti ohjasi "yleinen tapa ja tottumus". AOL:n vuosikirjat ja hiljalleen vahvistuva *Virke*-lehti tulivat suureen tarpeeseen kehitettävässä opetuksen tavoitteita ja metodeita. Jotakin kertonee se, että vuosikirjat ja koko AOL:n toiminta olivat kuitenkin pitkään opettajien kouluttajien, alan tutkijoiden ja professoreiden vastuulla. Vasta 60–70-luvuilla julkisessa keskustelussa alkoi selvästi kuulua myös ns. tavallisen opettajan ääni.

Suuria sanoja ja kiiltokuvia

Vaikka vielä vuoden 1968 *Virtittäjässä* Eero Lemola valitteli monen yo-aineen "helkähätelyä ja moralisointia", muutakin oli vaadittu jo pitkään. Tämä käy selvästi ilmi, kun tutkii ylioppilasaineita koskevia 40- ja 50-lukujen kirjoituksia. *Virtittäjä* toimi tuolloin tärkeimpänä aihetta koskevana keskusteluforumina, kun AOL:n lehteä ei vielä ollut. Aarne Anttila, alan keskeinen vaikuttaja, kirjoittaa 40-luvun *Virtittäjissä* toistamiseen yo-aineista. Vuoden 1945 artikkelinsa hän muuten aloittaa toteamalla, että se lienee ensimmäinen ylioppilasaineita koskeva julkinen artikkeli 20 vuoteen! Pääpaino ei ole kieliooppilisisissa rikkeissä. Sensorin arvovalalla Anttila ilmaisee asettavansa etusijalle aineen, jossa on omaperäisyyttä, reippautta ja huumoria, vaikka siinä olisi pientä epätasaisuutta ja virheellisyyttäkin, verrattuna rikkeettömään aineeseen, "josta mainitut avut puuttuvat". Samaan sävyyn puhuvat kirjoittajat parikymmentä vuotta myöhemminkin.

Railakkaasti Anttila arvioilee "totista torvensoittajaa, joka on puhaltanut pämpästään voima-adjektiiveja ja superlatiiveja aavistamatta oikeastaan, mistä on kysymys". Tällaista torvea tosiaan soittelevat kiitetyimmät 40-luvun 'valiot', joiden sananvalintaa sävyttävät ilmaukset tyyliin kauneus ja totuus, kärsiä sielussaan, surun syvyys, inhimillisen kurjuuden täyttymys. Mahtipontisuutta lisäävät monikon I. persoonan imperatiivit: Käyttäkäämme vain runsaasti vettä ja yhdistäkäämme siihen auringon ja raittiin ilman vaikutus! Leimallista ainakin tähän valikoimaan poimittujen 40-luvun aineiden kyseenalaistamattomalle yhtenäiskulttuuria kuvastavalle arvomaailmalle on myös runsas me-pronominin viljely yleispersoonana: Samat erillaisuudet, jotka saatamme havaita seurattessamme poikien ja tyttöjen kehitystä, voimme nähdä miehissä ja naisissa. – Ensiksi meidän täytyy sanoa, että – tai maailma pilkaten hyökkää meitä kohti."

Kaunokirjallisuuden eläytyvä lukeminen ja kirjallisuuden kielimallit näkyvät runsaiden, melko väkineisten kielikuvien palkitsemisena; niitä on valioaineissa paljon. Kokelas toteaa päässeensä "tenttipecikon syleilystä – hullunmyllyn huikeim-

paan kaarrokseen”, siis yo-kirjoituksiin. Samainen kokelas panee mielestäni kaunomaalailussaan paremmaksi kuin juuri kukaan: ”Haluaisin hyödyttää rakasta kotimaatani, kukaan taivaalta sille poimia ja kaikki taivaan tähtihelmet. Haluaisin tehdä työtä sen hyväksi, kaikki suot möyriä ja korpien kannot kiskoa. Tahtoisin, mutta olen niin pieni, pienoinen aivan.” Tyyliä on alkusoinnuttelua, intertekstuaalinen viite erääseen lasten hengelliseen lauluun – ja ylettömästi kliseistä kaunosanelua. Laudatur ++

Paha virhe?

Kertoo paljon muoto- ja lauseopillisen opetuksen tuloksista, että Anttila nimeää vuoden 1945 yo-aineiden kielivirheistä nykynäkökulmasta varsin yllättävästi yleisimmäksi tautofonian. Sensorina toiminut Kaarlo Nieminen erittelee *Virittäjässä* 1951 havaintojaan aineiden kielivirheistä. Lausejakoa ja pronominien virheellistä valintaa hän ei ota esiin, koska ne olivat jo esillä hänen laatimassaan *Ainekirjoituksen oppaassa* – sellainen siis oli jo ilmestynyt. Nieminenkin pahoittelee ”emotionaalisen kaunokirjallisen esityksen tyylin” läpitunkevista monilla kirjoittajilla. Kielio pillinen vaatavuus tuntuu kovalta: esimerkiksi lauseen Hänen on muita vaikeampi tulla toimeen ns. vertailun partiivaa Nieminen ei hyväksy, vaan edellyttää kuin-sanan käyttöä. ”Erittäin paha virhe on 2. par-inf. instruktiivin käyttäminen relatiivilauseen tai akt. 1. par-tisiipissa olevan attribuutin vastikkeena”, Nieminen toteaa. Esimerkiksi hän antaa lauseen *Valtiopäiville annettiin hallituksen esitys koskien yleistä asevelvollisuutta*. Myös ilmaus *Meistä on tultava yksimielinen kansa* saa häneltä punakynää, p.o. Meistä täytyy tulla – tai Meidän on tultava –.

Seuraavana vuonna Toivo Kittellä taas toivoo, että hankalimmat kieliooppisäännöt, kuten objektin sijaa koskevat, poistettaisiin opetuksesta, jotta saataisiin tilaa ”sanonnalle yleensä”. Arviointiperusteiden tulisi hänen mukaansa olla tehtävän oikea käsittäminen, johdonmukainen esittäminen, asiasällyksen pätevyys, sanonnan sopeutumisen aiheen laatuun, ilmaus selvyys, vaihtelevuus ja havainnollisuus

sekä esitystavan sujuvuus. Kittellä myös pahoittelee, ettei opetuksessa panosteta siihen suureen joukkoon, joka keskikoulun jälkeen siirtyy työhön, aloille, joilla ”tarvitaan a s i l i s t a j a s e l v ä ä (harv. T. K.) esitystaitoa ja myös kunnollista oikeinkirjoitusta”. Kiitosta pitäisi antaa niistäkin, ei vain tyyliä taituruudesta ja mielikuvituksen runsaudesta; kuivakiskoisia tiedemiehen tai insinöörin alkuja ei Kittelän mielestä ole hedelmällistä pakottaa ”liaksi painiskelemaan, usein epätoivoisesti, ns. vapaa-aineiden kimpussa”. Hän toivoikin aiheiden monipuolistumista ja tuolloin vastasyntyneen ÄOL:n apua niiden ideoinnissa.

Vaikka alan asiantuntijat ovat aina korostaneet arviointikriteereiden monitahoisuutta ja kokonaisuuden ratkaisuvuutta, myös tarkkoja ohjeita ja virhepistelijoita on kaivattu. Toivo Kittellä ehdottikin 1950 opettajien päivillä (*Virittäjä* 1950), että Helsingin äidinkielenopettajat – joilla ilmeisesti oli aktiivinen yhdistys – laatisivat arvioinnin yhtenäistämiseksi virheiden miinuspistelistan. Jo 40-luvun lopulla *Virittäjä* niin ikään julkaisi kiistelyjä aineita, joista toisen sensorit pudottivat 8 1/2:sta i:hin, toisen nostivat 5 -sta laudaturiin! Jälkimmäinen selitettiin sillä, että opettajan katsottiin tulkinneen virheellisesti otsikon rajat ja sakottaneen turhaan ”ohituksesta”. Pudotus taas johtui siitä, että aineessa oli – vaikkei opettaja ollut useastikaan heikkouksia ymmärtänyt merkitä – ”onttoa mahtipontisuutta, sanapöhöä, ajatusten kalvetusta ja sekavuutta sekä tautologista paikallaan polkemista puhumattakaan väliamerkkivirheistä”. Kuitenkin samoja vikoja on ainakin nykylukijan silmin rop-pakaupalla myös vuoden 1950 *Valioaineisiin* kelpuutetuissa aineissa.

Kovasti moitittuja tautologiaa ja tautofoniaa opittiin ilmeisesti kitkemään ankarasti. Vuoden 1968 *Virittäjässä* Eero Lemola lopulta valittaakin, että jotkut kokeneet opettajat näyttävät painottavan opetuksessaan tiettyjä seikkoja toisten kustannuksella. ”Tyyli-seikoista voi mainita tautofonian, jonka tuskallinen varominen saattaa johtaa aivan kieroön tulokseen”, Lemola huokaa. Ylioppilasmaailman käsittelevät artikkelit tuovatkin 60-luvun loppuun asti melko sumeilematta esiin opettajien taitamattomuuden ja virheiden merkittämät-

tä jättämisen, konkreettisia esimerkkejä kaihtamatta.

Pahoiksi kielivirheiksi luonnehdittiin mm. ristiinnaulittua (siis pienellä kirjoitettuna) ja modaalirakennetta jatkuen ta-paa ilmaisevan että-lauseen tilalla. Kömpelyytenä pidettiin ilmausta sodat nielevät miljoonia uhreja. Markkoja sodat olisivat voineet kuulemma niellä, uhreja sen sijaan vaaditaan. Pelot eivät saa levätä Damokleen miekkana; "Damokleen miekka - riippui, kuten tiedetään", sensorit toteavat. Pelko ihmisen itsensä kohtalosta saa moitteet, sillä Setälän lauseopin mukaan "itse sanan genetiivä ei käytetä possessiivisena". Olisi siis pitänyt sanoa pelko ihmisen omasta kohtalosta. Kieleltään Virittäjässä ruodittu aine onkin nykyrikkkeisiin tottuneen lukijan mielestä varsin kohtalainen, kaukana saamastaan i:stä.

Sodanjälkeisten vuosikymmenten yo-aineita koskevista kirjoituksista voi riveltä ja rivien välistä lukea, että opettajien taidot ja koulutus eivät useinkaan vastanneet niihin vaatimuksiin, joita aineille jäsentyneen rakenteen, selkeän ja konstailemattoman kielenkäytön ja oman ajattelun loogisuuden suhteen asetettiin. Ennen sotia koulutautuneet (nykyistä paljon useammin ilmeisesti myös epäpätevät) opettajat tukeutuivat modernimman opin puutteessa for-maaln kielio-pin kohtuuttoman runsaaseen jankkaamiseen ja nuoruutensa tyyl-i-hanteisiin. "Helskkyttely ja moralisointi" väistyivät hiljalleen vasta uuden opettajapolven nousun, suurten ikäluokkien lukioon rynnämissen ja maamme yleisen henkisen avartumisen myötä. Opetussuunnitelmia alettiin päivittää yhä tiuhempaan tahtiin, ja niiden muotoilussa kuultiin myös ammattikunnan ääntä. Äidinkielen opettajien yhä vilkastunut järjestötoiminta, julkaisut ja suositut täydennyskoulutuspäivät yhtenäistivät ratkaisevasti tavoitteita ja monipuolistivat metodeita.

Kielikeskustelu jatkuu mutta myös muuttuu

Peruskoulun tulo, nopeasti yleistävä lukion suorittaminen, valtaisa muuttoliike, ammattien kehittyminen ja monet muut mylläkät muuttivat radikaalisti myös kielimaisemaa

1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä. Käsi-tys hyvästä kielestä ja yleiskielen rajoista alkoi huojua, ja kielenhuollon tehtävät alettiin nähdä uudessa valossa. Kielilautakunnan puheenjohtaja, professori Harri Mantila totesikin eräässä esitelmässään 1992: "Kielitietoisuuteen kuuluu myös yleisen asennoituminen kielenhuoltoon. Joskus julkisuudessa esiintyy mielipiteitä, joissa viralliset kielenhuoltoelimet eli Kielitoimisto ja Suomen kielen lautakunta nähdään suorastaan kielenkäyttäjien vihollisina, jotka laativat todellisuudelle vieraita sääntöjä ihmisten kiusaksi." Näin ei ole, sen kaikki kielen kanssa työskentelevät tietävät, mutta kommentti kuvaa hyvin asennemuutoksia yleisessä kieli-ilmastossa.

Mantila kiteyttää muutoksen taustaa: "Kielimaisemamme on muuttunut entistä värikkäämmäksi, monipuolisemmaksi, vaihtelevammaksi ja epämääräisemmäksi. Lähes kaikki suomalaiset kohtaavat päivittäin sekä puhuttuna että kirjoitettuna useita eri kieliä. Tämä ei voi olla vaikuttamatta ihmisten oikeinkirjoitusmalleihin, kielikäsitteisiin ja kielellisiin asenteisiin." Kielenhuoltajat antavat mieluummin todelliseen kielenkäyttöön ja ilmiöiden yleisyyteen pohjautuvia väljä-köjä suosituksia kuin ankaria normeja. Atk-pohjaiset laajat kielikorpukset ovat hyödyllinen apuväline kielen muutosten seuraamisessa. Ohjeistus seuraakin usein kielen käytäntöä, Mantila toteaa.

Asenneilmasto vaikuttanee siihen, että hyvätkin abiturientit sortuvat opetuksesta huolimatta tiettyihin kirjoitusvirheisiin. YTL:n äidinkielen jaosta jo tuolloin johtanut professori Pentti Leino kirjoitti yo-aineiden virheistä artikkelin *Ytioppilasai-neita*-valikoimaan 1992. ("Kirjakielen keinotekoiset knopit", kuten alkaa tekemään, hän jättää tarkastelunsa ulkopuolelle.) Leinon karkean arvion mukaan yli puolet virheistä on yhdysana- ja välimerkkivirheitä. Muita yleisimpiä ovat mm. pronominien valintaan ja viittaussuhteisiin, kongruenssiin tai omistusliitteen käyttöön liittyvät virheet. Uudenlaista asennoitumista virheisiin kuvastaa se, että kirjoittaja tarkastelee näitä virhetyyppejä suhteellistaen, pohdiskellen. On eritasoisia pilkku- ja yhdysanavirheitä, on raskauttavia ja melko mitättömiä lainausmerkkirikkeitä, ja joskus raja esimerkiksi yhdysanan ja sanaliiton välillä on veteen piirretty.